

گفت‌وگو با محمد‌هادی عرفان، پژوهشگر درباره ویژگی‌های معماری حرم مطهر رضوی و نسبت آن به معماری شهر مشهد

مانند آرامش ماهی در دریا

شکیبا افخمی راد

معماری حرم مطهر رضوی یکی از ویژگی‌های منحصربه‌فرداین‌بنای معنوی و تاریخی است که زائران و مجاوران رامجذوب خودمی‌کند. در طی هزار سال گذشته، تزئینات متفاوتوویژه‌ای متناسب بامعماری هر دوره در بنای حرم به‌کاررفته‌است که همچنان سالم باقی مانده اند و جلوه و نمایی خاص به معماری حرم داده‌اند. این معماری و تزئینات حرم مطهر رضوی در گذشته با شهر مشهد و خیابان‌های اطراف حرم ارتباط معنایی و ویژه‌ای داشت اما با تغییر شیوه ساخت و ساز و پیش رفتن به سوی معماری مدرن این اتصال از زمانی به‌بعد قطع شد. به طوری که این روزها هیچ نشانه‌ای از حرم و معماری اش حتی در محیط پیرامونی و نزدیک به این مکان مقدس دیده نمی‌شود.
اتصال‌ی که برقراری دوباره آن شاید چندان راحت نباشد. محمد‌هادی عرفان، معمار و پژوهشگر که بارودار حرم دارای هزارو ۲۰۰ سال معماری مستمر است، در گفت‌وگو با شهرآرا درباره ویژگی‌های معماری و تزئینات حرم و آنچه در این سال‌ها بر آن بافت‌ان‌با شهر مشهد گذشته، توضیح می‌دهد.

- ۱۳۰۰ سال معماری مستمر

محمد‌هادی عرفان درباره ویژگی‌های معماری حرم مطهر رضوی توضیح می‌دهد: مجموعه حرم مطهر امام رضا^(ع) تقریباً دارای هزارو ۲۰۰ سال معماری مستمر است که در کشور بی نظیر است. البته ما در کشور آثار فاخری داریم که دوست‌باسبیصدسال ودر دیوایسه دوره تاریخی مهم‌مورد توجه‌نخبگان، حکومت‌ومردم بوده‌اند. اما تقریباً هیچ‌مکانی نداریم که در طول این هزارو ۲۰۰ سال به‌طور مستمر هم در حال استفاده وهم‌مورد توجه نخبگان، حاکمیت و مردم باشد. پس این ویژگی خاص حرم است که به تدریج باعث شده‌بنّا‌ز یک چهارطاقی ساده در قرن سوم هجری قمری به یک مجموعه با یک میلیون متر مربع زیر بنا تبدیل شود.

او با بیان اینکه معماری حرم در دوره‌های تاریخی به تدریج توسعه پیدا کرده است یادآور می‌شود: در حرم ردپای معماری دوره سلجوقی و خوارزم‌شاهی و به صورت خیلی محدود دوره غزنوی و دوره ایلخانی را می‌بینیم. در دوره تیموری نیز شاهد جهش شاخصی در معماری حرم هستیم، در واقع اولین صحن مجموعه حرم به عنوان مسجد جامع گوهرشاد در دوره تیموری ساخته شده است. تقریباً پنجاه سال بعد از مسجد جامع گوهرشاد می‌بینیم که یک

ضلع از صحن انقلاب در دوره تیموری و در همین فاصله مدرسه پر یزاد و دو در ساخته و مجموعه پیرامونی حرم با بهترین معماری زمان خودش احداث می‌شود. به گفته عرفان، در همین دوره و قرن نهم گنبد مطهر بر فراز روضه منوره نیز دوباره از سوی استاد قوام‌الدین شیرازی اجرا شده که یکی از عوامل جهش معماری حرم است. این معمار بیان می‌کند: تعامل معماری حرم با شهر نیز در دوره تیموری چشم‌ویژه‌ای پیدا می‌کند و استخوان‌بندی حرم ومشهدمانندیا زارها منتهی به حرم همچون بازار سرشور در آن دوره شکل می‌گیرد. اما بعد از دوره تیموری این رشد معماری کمی کند می‌شود تا اینکه دوباره در دوره صفوی ما شاهد توجه به معماری حرم هستیم. چون شاهان صفوی در راهبردهای سیاسی و ژئوپلیتیک خود وزن ویژه‌ای برای حرم قائل بودند.

عرفان، با اشاره به شکل‌گیری صحن انقلاب در دوره صفوی و صحن آزادی در دوره قاجار درباره تغییرات ایجاد شده در حرم در دوره پهلوی یادآور می‌شود: در دوره پهلوی تغییراتی در داخل حرم شکل می‌گیرد و چندین بار رابطه بین حرم با شهر دچار تغییرات اساسی و فاحشی می‌شود و تعامل بین حرم و شهر به هم می‌خورد.

به گفته او، در این دوره، بر خوردن مادی‌والمانی با حرم صورت می‌گیرد و دیوار قطوری نیز دور حرم کشیده می‌شود که آن رابطه تاریخی و عاطفی شهر و حرم را دچار تغییرات خیلی جدی می‌کند.

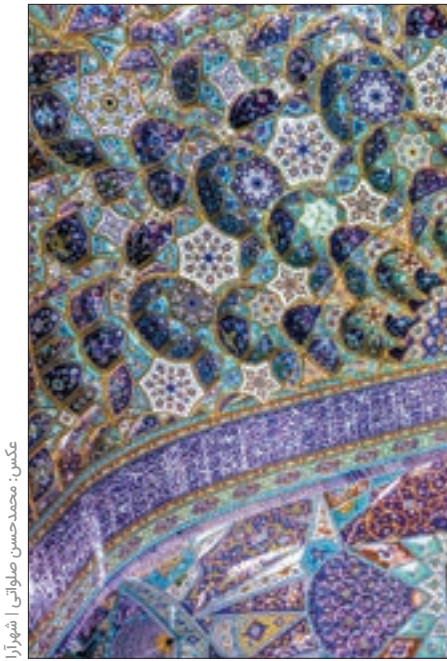
- تزئینات تجلی بخش معماری حرم

عرفان، تزئینات راجنبه تجلی بخش معماری می‌داند و می‌گوید: در طول تاریخ و در هر دوره‌ای بخشی از تکنیک‌های تزئینی در معماری ما برتری ویژه‌ای نسبت به باقی تزئینات داشته است، به همین دلیل ما شاهد تنوع تزئینات در حرم هستیم. مثلاً در اواخر دوره سلجوقی و اوایل دوره خوارزم‌شاهی کاشی‌های سلطان سنجری که زرین فام و فوق‌العاده نفیس هستند در

● **زائر وقتی وارد صحن گوهرشاد می‌شود به ابعاد و اندازه‌های آن دقت نمی‌کند، این ویژگی معماری است که در برابر زائر عرض اندام نمی‌کند و تنها تسهیلگر زیارت است. تجربه بی‌نظیری که همه زائران هم درکش کرده‌اند**

حرم به‌کاررفته‌است. بخشی از این کاشی‌ها در مقابل تمام تغییرات و تحولات سیاسی و شورش‌ها و جنگ‌ها مقاوم بوده‌اند و بیش از نصد سال است که در حرم سالم باقی مانده‌اند. این معمار ادامه می‌دهد: در دوره تیموری تغییرات بسیار نفیس معرق‌کاری و کاشی‌کاری در حرم ایجاد شد و در دوره صفوی نیز مابازشاهد تزئینات معرق‌کاری هفت‌رنگ و آجرکاری بودیم. در دوره قاجار هم تنوعی از انواع تکنیک‌های تزئینات معماری از جمله گچ‌بری، کاشی‌کاری، آینه‌کاری، مقرنس‌کاری، معرق‌ها، آجرکاری،

انواع طاق‌ها یا دهانه‌ها و طول قوس‌های متنوع را داشتیم.

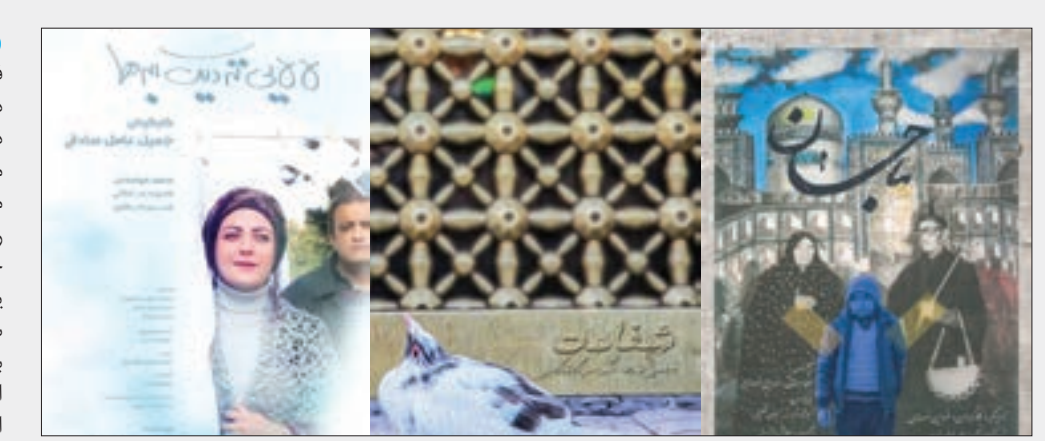
او با اشاره به زیبایی‌های گنبد‌های حرم بیان می‌کند: سبک ساخت عموم این گنبد‌ها مانند گنبد طلا و گوهرشاد متعلق به دوره شیوه آذری است اما گنبد‌های کوچک‌تر مثل گنبد...وردی‌خان در دوره‌ای ساخته شده که شیوه اصفهانی قالب‌بوده است.

● **معماری حرم، مکمل و مقوم زیارت**
عرفان، درباره تأثیر معماری حرم بر آرامش زائران نیز می‌گوید: معماری حرم منافق‌زیارت نیست بلکه مکمل و مقوم زیارت و تعمیق دهنده مفهوم عالی زیارت حضرت محسوب می‌شود. بنابراین این نگاه که زیارت به خودی خود مناسکی دارد و ارتباطی به معماری حرم ندارد اصلاً گزاره صحیح و دقیقی نیست. به گفته او، نوع معماری حرم به

زائران حس‌ی را منتقل می‌کند که دلش نمی‌آید از آنجا خارج شود و مثل ماهی در آب احساس آرامش و انس می‌کند. این ویژگی را زکونه‌ای است که معماری ایرانی اسلامی توانسته به آن دست پیدا کرده و ارتباط عمیق فکری با زائر برقرار کند.

این معمار بیان می‌کند: زائر وقتی وارد صحن گوهرشاد می‌شود به ابعاد و اندازه‌های آن دقت نمی‌کند، این ویژگی معماری است که در برابر زائر عرض اندام نمی‌کند و تنها تسهیلگر زیارت است. تجربه بی‌نظیری که همه زائران هم درکش کرده‌اند.

سفر مخاطبان سینما با «بلیت مشهد» گذری به محتوای ۳فیلم درباره کرامات امام رضا(ع) به بهانه اکران آنلاین

● **آشفته‌گی‌ها به دست باد**
فیلم کوتاه «لالایی نزدیک ابرها»، به کارگردانی جمیل عامل صادقی با تصاویری زیبا و رؤیایی از جنگل و کوه در روزهای سرد پاییزی آغاز می‌شود. ملاقه‌های سفید شسته شده‌ای روی بندرخت پهن شده‌اند. ملاقه‌ها که کنار می‌روند، آقامعلمی‌رامی بینیم که در دل طبیعت بکر به دانش آموزان درس کمک به دیگران می‌دهد و نواگهان صدای جیغ همسر آقامعلم از داخل ماشین شنیده می‌شود که در توهمات خود خیال کرده که فرزند کشته شده‌اش در تصادف را دیده‌است. آقامعلم و فاطمه همسرش که اهل مشهد هستند، به کلبه‌ای وسط جنگل‌های شمال پناه آورده‌اند تا حال روحی‌زن که هنوز از سوگ‌فرزندش بیرون نیامده است، بهبود یابد. این درحالی است که یکی از زنان روستا که حامله‌است، می‌خواهد برای زایمان به مشهد برود. فاطمه خود را در مرگ فرزندش مقصر می‌داند و انگار تا وقتی نتواند خود را ببخشد، مانند خود و شان که در گل‌لای

گبر می‌کند. آواره کوه و جنگل خواهند بود. آقامعلم هم به آن‌زوار در جنگل و در میان کتاب‌هایش پناه آورده‌است تا در نبرد بانیرهای طبیعت، درد خود را فراموش کند. در نهایت مسافر کوچک شهر امام رضا^(ع)، یعنی جنبی که زن روستایی در شکم دارد، شعله امید به زندگی و بخشیدن خود را در فاطمه بیدار می‌کند و فاطمه مانند وقتی که فرزندش را به دنیا آورده بود و از درد زایمان خلاصی پیدا کرده بود، آشفته‌گی‌هایش را به دست‌باد می‌سپارد.

● **آرامش کبوتر با صدای نقاره‌خانه**

فیلم کوتاه «شفاعت»، به کارگردانی رضا اکبریان گالشکلایی در واقع خط داستانی مشخصی ندارد. فیلم‌با این جمله آغاز می‌شود: چند صد کبوتر در حرم امام رضا^(ع) زیست می‌کنند که روزانه برخی از آن‌ها به علت نوعی بیماری خاص قدرت پروازشان را از دست می‌دهند. در این زمان تاهنگامی که خادمان آن‌ها را پیدا کنند، در حرم و اطراف آن پرسه می‌زنند، تصاویر گوی‌ای از درچه‌نگاهان کبوتران به مخاطب نشان داده می‌شود. تصاویر

● **از دست دادن بافت‌های تاریخی اطراف حرم**
عرفان، درباره قطع شدن ارتباط معنایی معماری حرم با شهر مشهد نیز توضیح می‌دهد: این قطع ارتباط به دلیل تحولات شگرف شهرسازی ایران در دوره مدرن است. زمانی که رضاخان آمد، سعی کرد شهرها را با اعمال زور مدرن کند. یعنی تمام شهرهای ایران را ملزم کرد که بدون توجه به بافت‌های مسکونی خیابان بکشند. لبه‌های شهری باقی مانده از این خیابان کشی لبه‌های مخروبه و بی ارزشی هستند که همچنان شکل درستی پیدا نکرده‌اند چون با هندسه شهرسازی ما ناهم‌خوان هستند.

این هنرمند یادآور می‌شود: در دوره پهلوی اجرای میدان‌های دور حرم چندین بار تکرار شده که هر بار بخشی از بافت شهری را منهدم و رابطه تنگاتنگ حرم و شهر را ضعیف کرد. او درباره امکان بازسازی و برقراری این ارتباط می‌گوید: شهرسازی دانش گرانی است و نمی‌شود در شهر به راحتی یک ساختمان را خراب کرد و دوباره ساخت، حتی برخی اوقات آن قدر هزینه تغییر در بافت شهری گران است که تقریباً انجام آن غیرممکن می‌شود.

به گفته عرفان، مهندسان و شهرسازان باید دقت کنند وقتی کاری طراحی می‌کنند انگار برای اولین و آخرین بار است که آن را انجام می‌دهند. بنایی هوشمندانه و در عین حال منطقی که قدرت تطبیق و سازگاری با تحولات زندگی بشری که به شدت هم سرعت پیدا کرده را داشته باشد. او که نسبت به آنچه پیرامون حرم اتفاق افتاده انتقاد در تصریح می‌کند: به نظر می‌رسد در مجموع در طی سی‌ساله گذشته در شهرسازی پیرامون حرم زیارت تسهیل نشده و حتی سخت‌تر شده است. به گفته عرفان، حرکت‌های بالا و چکشی و مبتنی بر حکمرانی و بدون مشارکت مردم فقط مختص مشهد نیست. این نوع برخورد با بافت تاریخی ارزشمند پیرامون بقاع در قم و شاه چراغ، بین الحرمین، مدینه النبی و حتی کاظمین هم دیده می‌شود و موضوع متمایزی در مشهد نیست.

این معمار بیان می‌کند: شهرسازی کاری است که باید از سوی مردم انجام شود. چون بسیار کار هزینه‌بر، سنگین و زیرساختی است که از توان دولت‌ها معمولاً خارج است. او برقراری ارتباط میان معماری حرم و بافت شهری را امکان‌پذیر می‌داند، اما متذکر می‌شود: ما بسیاری از بناهای تاریخی و ارزشمند بافت اطراف حرم را در این سی‌سال

از دست داده‌ایم و تقریباً در مشهد چیزی به عنوان بافت تاریخی باقی نمانده است. تسهیلگر زیارت است. تجربه بی‌نظیری که همه زائران هم درکش کرده‌اند.

راز رنگ، راز رویت و راز رویت

● **راز رنگ تا واقعیت**
فیلم کوتاه «ماجان»، ساخته فردین انصاری، درباره دروغی کودکانه‌است. معلم مدرسه‌ای در یک روستای دور افتاده با تلاش بسیار مسئولان، بودجه‌ای برای بازسازی مدرسه می‌گیرد و در ضمن برای اینکه آن‌ها را از بابت تربیت معنوی دانش آموزان خاطر جمع کند، متقاعدشان می‌کند که یک مسابقه انشا نویسی با موضوع خاطرات سفر به مشهد مقدس و زیارت امام رضا^(ع) برگزار کند و نویسنده بهترین انشا را به انتخاب دیگر دانش آموزان، همراه یک نفر از اعضای خانواده به سفر مشهد می‌فرستد. سجاد تنها دانش آموز کلاس است که به سفر

مشهد نرفته و خاطره‌ای برای تعریف کردن ندارد. اما از روی خجالت به دروغ می‌گوید که این سفر را رفته و داستانی خیالی و به دور از واقعیت درباره حرم امام رضا^(ع) و سفر مشهد می‌نویسد.

او به تصور امام حرم امام هشتم نیز مانند امام زاده روستایشان است، منتها کمی بزرگ‌تر، تصاویری خیالی از حرم را بر اساس خرافاتی روستای کوچکشان در دل طبیعت ترسیم می‌کند و آن‌ها را به رشته تحریر درمی‌آورد و در روز مسابقه آن رادر حضور مسئولان می‌خواند. کارگردان در آخر حدیثی از امام رضا^(ع) را در انشای سجاد می‌گنجاند که سجاد آن را با تصور اینکه خود از امام رضا^(ع) شنیده است، روایت می‌کند. او می‌گوید: امام رضا^(ع) به او گفته که بهترین نوع صدف، کمک کردن به ناتوان و ضعیف است. مسئولان که انشای سجاد را می‌شنوند، از تربیت معنوی معلم ناامید می‌شوند. اما دانش آموزان که می‌دانند سجاد از بین آن‌ها بهترین شخص برای رفتن به مشهد است، در کمال ناباوری مسئولان و معلم، همگی به سجاد رأی می‌دهند.

اخبار درگوشی

طراحی‌های طراح مشهدی در شیراز

شهرآرا فرهنگ و هنر

مجتبی ادیبی (مجی) از خلاق‌ترین هنرمندان هنرهای تجسمی شهرواست که آثار او در زمینه طراحی گرافیک در بیشتر شهرها به نمایش گذاشته شده‌است. ادیبی جوایز متعددی از جمله جایزه بخش گرافیک نمایشگاه تصویر سال (۱۳۸۷)، بخش پوستر گرافیک جهان اسلام (۱۳۸۸)، جایزه طراح جوان در چهارمین دوره سرنقره‌ای (۱۳۹۴) و لوح تقدیر در بخش (نشر) برای طراحی گرافیک آلبوم موسیقی را از پنجمین دوره سرنقره‌ای (۱۳۹۶) دریافت کرده‌است. این هنرمند مشهدی نمایشگاه آثار طراحی گرافیک خود را از ۷ تا ۲۷ تیر ۱۴۰۱ در نگارخانه آبنوس شهر شیراز برگزار می‌کند. در کارهای این هنرمند تنیده شده و ساختاری یکپارچه با اثری بصری یکسان را می‌سازند. سطوح به کارگیری رنگ‌های متضاد درخشان از یکدیگر تفکیک می‌شوند. او در نشانه‌نوشته‌ها و طراحی گرافیک برای موسیقی، از فرهنگ تصویری نواحی، عامه، کوچه و خیابان به عنوان منابع الهام خود استفاده می‌کند.

«سلام فرمانده» در «هنر حماسی»

مجید عسگری، مدیران فعال فرهنگی و هنری استان است که در سال‌های گذشته علاقه خود را در برگزاری نشست‌های مختلف هم‌اندیشی با اهالی متفکر و صاحب‌نظر فرهنگ و هنر نشان داده است. او که هم‌اکنون رئیس حوزه‌های انقلاب اسلامی خراسان رضوی است، سلسله جلسات هم‌اندیشی علمی-پژوهشی با عنوان «هنر حماسی» را طراحی و برگزار کرده است. عسگری، به عنوان ارائه‌کننده به همراه دکتر محمد رضا قاضی‌نیک در نشست به بررسی انعکاس شاخصه‌های هنر حماسی در سرود «سلام فرمانده» می‌پردازد. نشست هفدهم «هنر حماسی» امروز دوشنبه ساعت ۱۷ تا ۱۹ در حوزه هنری خراسان رضوی برگزار می‌شود.

درخشش بازیگر مشهدی در پایتخت

علی رجایی، از بازیگران مطرح تئاتر مشهد نزدیک به دودهه است که به تهران رفته و هنرنمایی خود را روی صحنه‌های تئاتر پایتخت دنبال می‌کند. او آثار بسیاری در تئاتر و رادیو در مشهد و تهران از خود به نمایش گذاشته‌است. او هم‌اکنون یکی از نقش‌های اصلی تئاتر «نازل» را بر عهده دارد که به نویسندگی سید علی موسویان و کارگردانی میثم یوسفی در تماشاخانه سنگلج اجرا می‌شود. علی رجایی که در نقش منظره‌الدین شاه قاجار و نتیجه ناصرالدین شاه در تئاتر «نازل» بازی می‌کند، بسیار مورد توجه و استقبال هنرمندان و منتقدان تئاتر قرار گرفته است. این نمایش ایرانی و سنتی که با استقبال عمومی روبه‌رو شده، دوسال پیش در جشنواره ملی آیینی و سنتی هم روی صحنه رفته بود.

«راز رنگ» در «قلم و خیال»

شده که به نوعی نگاه مخاطب‌را به سمت جشنواره برده‌ و از این طریق آن‌ها را برای تماشای آثار نقاشی دعوت کرده است. این نمایشگاه که به آثار نقاشی به سبک و تکنیک آزاد می‌پردازد، با گالری گردانی سحر میرعلی از ۲۵ تا ۲۷ خرداد سال جاری در نگارخانه «قلم و خیال» برگزار خواهد شد.

تولید در مشهد، درخشش در اسپانیا و ونزوئلا

فیلم کوتاه هر چند با مشکلات فراوانی تولید می‌شود اما کمتر دیده می‌شود و گاهی در اکران خصوصی و جشنواره‌ای به پایان می‌رسد. فیلم کوتاه «خالی» به نویسندگی بهزاد آقاجانی و کارگردانی جعفر پوینده که در سال ۹۷ ساخته شد و جایزه بهترین فیلم نامه را از جشنواره منطقه‌ای فیلم خراسان رضوی و همچنین تقدیر کارگردانی را به دست آورد. این فیلم در سال ۱۴۰۰ تدوین مجدد شد و امسال توانست برنده بهترین فیلم مستقل از جشنواره FICINAD اسپانیا شود و در ادامه جایزه بهترین فیلم را از جشنواره سینمایی ونزوئلا به دست آورد. «خالی» داستان آدم‌هایی است که برای رسیدن به مقصودشان از هر نظر «خالی» هستند. حتی اگر تمام داشته‌های ناچیزشان را هم به میان بیاورند، باز هم در مقابل عزم رفتن کسی که دلش به رفتن مایل است، ناتوان هستند و چاره‌ای جز تسلیم شدن ندارند.